

УДК 159.923.2;159.923.5;37.032;373.24

АНАЛІЗ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Коток М.О., аспірант
лабораторії дошкільної освіти та виховання
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України

У статті проаналізовано стан сформованості особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, визначено рівень обізнаності батьків в темі гендерної та особистісної ідентичності та проаналізовано рівень знань вихователів ДНЗ щодо виховання в дітей особистісної ідентичності.

Ключові слова: особистісна ідентичність, дослідження, тестування, анкетування, дитина старшого дошкільного віку, емпіричне дослідження.

В статье проанализировано состояние сформированности личностной идентичности детей старшего дошкольного возраста, определен уровень осведомленности родителей в теме гендерной и личностной идентичности и проанализирован уровень знаний воспитателей ДООУ по воспитанию у детей личностной идентичности.

Ключевые слова: личностная идентичность, исследование, тестирование, анкетирование, ребенок старшего дошкольного возраста, эмпирическое исследование.

Kotok M.O. ANALYSIS OF FORMATION OF PERSONAL IDENTITY PRESCHOOL CHILDREN

The article analyzes the state of formation of personal identity preschool children, determined the level of parents' awareness of the subject of gender and personal identity and analyzed the level of knowledge of teachers of preschool education of personal identity children.

Key words: personal identity, research, testing, questioning, child of the senior preschool age, empirical research.

Постановка проблеми. Особистісна ідентичність є складним утворенням, під час процесу формування якого формуються психологічні якості і механізми особистості, налагоджуються зв'язки, відносини, які становлять ядро особистості. У цей період формується стійкий внутрішній світ, форми поведінки, які дають підстави вважати дитину особистістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження та публікації сучасних вітчизняних (Б.Г. Ананьєв, І.Д. Бех, І.В. Іванова, О.М. Кікінеджи, О.Л. Кононко, Н.Н. Кончаловська та ін.) та зарубіжних (В. Джеймс, В. Дильта, Е. Дюркгайм, Е. Шпрангер, В. Франкл, З. Фройд та ін.) педагогів та психологів вказують на те, що формування особистісної ідентичності починається з дошкільного віку, коли дитина виявляє перші спроби самостійності, починає ототожнювати себе з дорослими та уподібнюватися їм.

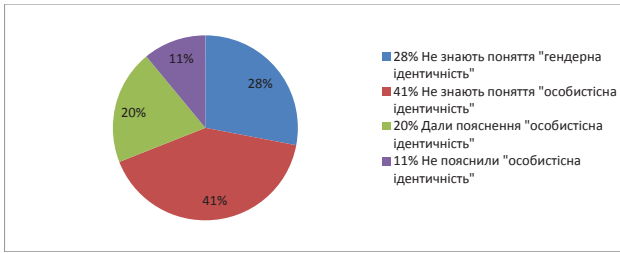
Постановка завдання. Отже, ці та інші теоретичні положення лягли в основу побудови емпіричного дослідження стану сформованості особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. Його ми вивчали через аналіз основних виховних інститутів: сім'ї, опитуючи батьків щодо їх обізнаності в темі виховання особистісної ідентичності, та дошкільного навчального закладу, проводивши опитування серед

вихователів дошкільних груп щодо актуальності виховання особистісної ідентичності та реалізації його у виховній роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилось на базі ДНЗ «Казка» та ДНЗ «Спадкоємець». Експериментом було охоплено 120 дітей, 10 вихователів і понад 120 батьків.

Для дослідження актуального рівня вихованості особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку ми врахували батьківську позицію, залучивши їх до оптимізації процесу виховання особистісної ідентичності шляхом анкетування.

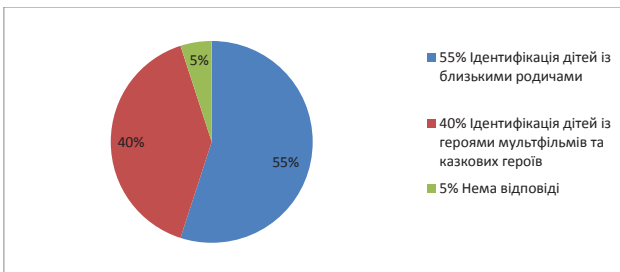
Анкета для батьків дітей старшого дошкільного віку складалася з шести питань. Перші три питання були спрямовані на зорієнтованість батьків в темі гендерної ідентичності. Так, всі батьки, відмітивши стать своєї дитини, однозначно дали позитивну відповідь щодо усвідомленості дитиною власної статі. Проте 28% опитаних батьків не знають поняття «гендерна ідентичність» і 41% – «особистісна ідентичність». Із опитаних батьків 20% пояснили поняття «особистісна ідентичність» як уявлення дитини про себе та своє «Я», ототожнення дитиною себе з кимось та набір якостей, звичок, характеристик, властивих індивідуально кожній дитині; 11% не змогли пояснити поняття особистісної ідентичності (рис. 1).

Рис. 1. Рівень орієнтування батьків у дефініції «особистісна ідентичність»

Наступні два питання були спрямовані на визначення обізнаності батьків стосовно ідентифікації їх дитини з родичами, однолітками, батьками, друзями, героями мультфільмів тощо.

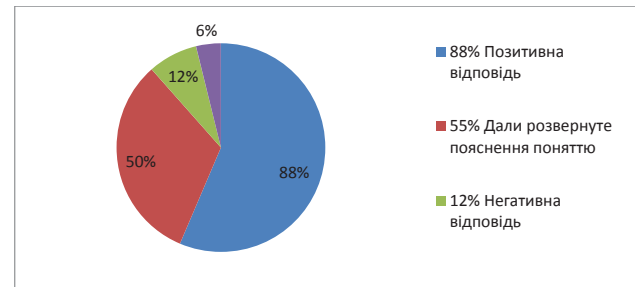
Так, 55% батьків відмітили ідентифікацію своїх дітей із близькими родичами: мати, батько, дідусь, бабуся, тітка, дядько. У всіх відповідях відзначається абсолютний гендерний фактор: дівчата ідентифікують себе із матір'ю, бабусяю, сестрою або тіткою, а хлопці – із батьком, дідусем, братом або дядьком. Ідентифікація дітей із героями мультфільмів та казкових героїв відзначена у відповідях 40% батьків. Так, батьки назвали ідентифікацію дівчат із принцесами, феями, королевами, Червоною Шапочною та іншими героїнями, а хлопців – із воїнами, супергероями, лицарями, шпіонами та ін. Не дали відповідь на ці питання 5% батьків (рис. 2).

Рис. 2. Відповіді батьків щодо об'єктів ідентифікації їх дітей

Останнє питання виявляло думку батьків стосовно необхідності в дошкільному навчальному закладі виховання особистісної ідентичності у дітей: 88% батьків дали позитивну відповідь, 50% з них пояснили необхідність виховання особистісної ідентичності у дітей тим, що в подальшому дітям легше буде пізнавати себе, формувати своє «Я», розвиватися, розкриватися як індивідуальність, як особистість. Решта (12%) дали негативну відповідь: 6% пояснили, що вихованням особистісної ідентичності не обов'язково займатися в дошкільному закладі, оскільки цей процес індивідуальний та самостійний, а також формується протягом життя; решта (6%) вважають, що вихован-

ням особистісної ідентичності мають займатися виключно батьки (рис. 3).

Рис. 3. Необхідність виховання у дітей особистісної ідентичності у дошкільному навчальному закладі

Отже, аналіз результатів опитування батьків показав, що загалом батьки орієнтуються в понятті особистісної ідентичності та здатні визначити, з ким ідентифікують себе їх діти. Проте способів впливу на власне процес становлення особистісної ідентичності їх дітей батьки не знають.

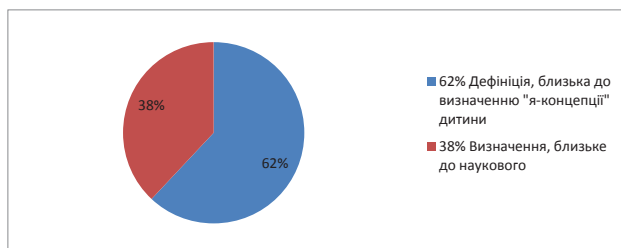
Результати дослідження стану особистісного виховання дітей старшого дошкільного віку у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу свідчать про значний вплив на нього характеру педагогічної взаємодії власне вихователя як взірця для наслідування.

Так, нами була розроблена опитувальна анкета для вихователів, яка складалася із 7-ми питань. На перше питання щодо актуальності виховання особистісної ідентичності у дитини дошкільного віку у дошкільному навчальному закладі всі вихователі однозначно дали позитивну відповідь. Важливість цієї проблеми вони обґрунтували сприятливістю цього вікового періоду для формування відчуття причетності до навколишнього життя, життя в родині, колективі, для позитивного впливу на особистісне зростання дитини, на формування правильного погляду на взірців для уподібнення, на формування власної самооцінки та модель стратегії поведінки, на процес соціалізації та комплексного всебічного розвитку дитини в цілому.

Визначаючи поняття «особистісна ідентичність», 62% вихователів дали дефініцію Я-концепції дитини, означивши особистісну ідентичність як систему уявлень дитини про себе, сформовані цілі, мотивації, установки особистості, індивідуальні особливості рис характеру, соціальні прояви особистості. Та лише 38% опитаних вихователів дали визначення більш близьке до наукового, визначивши особистісну ідентичність як відповідь особистості собі на питання «Хто я?», внутрішню згоду та прийняття власної

особистісної та соціальної ролі, усвідомлення власної унікальності, розуміння себе порівняно з іншими (рис. 4).

Рис. 4. Визначення вихователів поняття «особистісна ідентичність»

Всі опитані вихователі працюють за програмою «Дитина». Щодо анкетного питання про спеціальну роботу, спрямовану на виховання особистісної ідентичності, вихователі дали однозначну відповідь, що програмою передбачено комплексне виховання особистості та формування Я-концепції. Спеціальних форм, прийомів та методів щодо виховання саме особистісної ідентичності програмою не передбачено.

Одним з питань анкети було визначити прийоми та методи, які використовують вихователі для виховання особистісної ідентичності. Серед опитуваних 90% назвали стандартні класичні методи та прийоми: заохочення, підтримка, стимулювання, переконання, допомога, різноманітні види ігрової діяльності, рольові ігри, бесіда, розповідь, вказівки, групова та індивідуальна робота. Та 10% вихователів не дали відповідь на це питання.

Майже всі вихователі (90%) зазначили, що володіють особистими якостями, які можуть бути позитивним зразком у вихованні особистісної ідентичності, назвавши доброзичливість, вихованість, інтелігентність, наполегливість, цілеспрямованість, привітність, креативність, доброту, турботливість, охайність, працелюбність, товариськість тощо. Проте 10% вихователів не дали відповідь на це питання.

Останнім питанням анкетування було визначити рівень необхідності консультативної та роз'яснювальної роботи з батьками щодо виховання особистісної ідентичності їх дітей. Всі вихователі дали однозначну згоду на це питання, пояснивши високий рівень наслідування дітьми їхніх батьків, оскільки на цьому віковому етапі батьки – найавторитетніші люди в житті дитини, отже, батькам необхідне стовідсоткове усвідомлення власного позитивного прикладу для дитини.

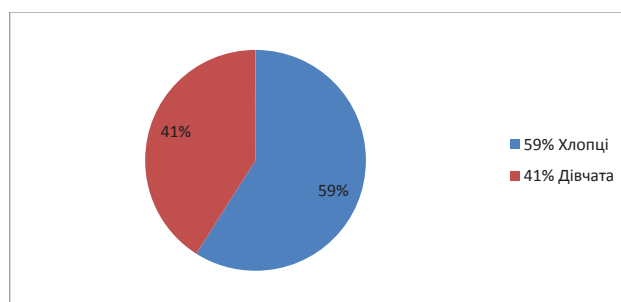
Аналіз опитування вихователів показав, що виховання особистісної ідентичності ді-

тей старшого дошкільного віку в дошкільному навчальному закладі відбувається достатньо опосередковано. Здійснюється виховання особистості в цілому, оскільки конкретних методів, прийомів, рекомендацій та вказівок щодо виховання саме особистісної ідентичності вихователі не мають.

Метою другого етапу констатувального експерименту було вивчення стану вихованості особистісної ідентичності в дітей старшого дошкільного віку. Для визначення рівня сформованості особистісної ідентичності ми використовували модифікований тест М. Куна і Т. МакПартленда «Хто Я?», поданий у вигляді анкети-опитувальника; тест «Сходинки» для визначення рівня оцінки власних якостей, позиціонування себе у соціумі та оцінки своєї особи найближчим авторитетним оточенням; малюнковий тест «Намалюй себе» та бесіду.

Перший тест має 7 запитань. Перші три відповідають класичному варіанту тесту М. Куна і Т. Мак-Партленда «Хто ти?», проте ми передбачено зорієнтували дитину на сферу оточення та діяльність.

Так, на перше питання «Хто ти?» всі однозначно давали своє ім'я. Наступним питанням було визначення статі «Хто ти: хлопчик чи дівчинка?» Всі 100% опитуваних дітей дали безпомилкову відповідь, правильно визначивши свою стать, втім, майже половина дітей (42%) одразу давали пояснення своїй відповіді, визначаючи свої зовнішні ознаки: «я дівчинка, тому що я маю довге волосся», «я хлопчик, тому що в мене є літаки та танки», «я дівчинка, тому що мама подарувала мені сережки», «я хлопчик, бо в мене футболка з машинами» тощо. Так, серед всіх опитаних дітей 59% хлопчиків та 41% дівчат.

Рис. 5. Експериментальна група дітей

Наступні три питання мали на меті визначення «Хто я?» у різних соціумах, в тому числі на даний момент: хто (який) ти у садочку, вдома та зараз. З опитуваних 94% дали позитивну відповідь: веселий, слухняний, хороший тощо; 3% (дівчата) дали відповідь, вказавши на одяг: «я у садочку

завжди в платті», «...в гарній спідниці». 3% не відповіли на ці питання. Відповідаючи на питання «Хто (який) ти зараз?», всі відповіли, чим вони займалися в групі на даний момент: «я рахував математику», «...малювала олівцями», «...збирався на вулицю» тощо. 4% не відповіли на питання, оскільки мали поганий настрій та не були налаштовані на бесіду (рис. 6).

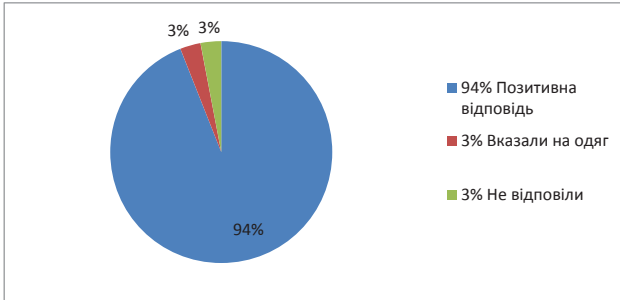

Рис. 6. Визначення дітей «Хто я»

Наступні три питання були зорієнтовані на позиціонування себе у різних видах діяльності «Хто (який) ти, коли граєшся, коли займаєшся на занятті, коли спілкуєшся з друзями?». Більшість дітей (89%) дала адекватну відповідь: веселий, гарний, розумний, уважний тощо. Деякі діти (7%), відповідаючи на ці питання, описували власне зміст діяльності, а іноді і подробиці самого процесу та відносини. Так, деякі відповідали: «Коли я займаюсь на занятті, я пишу букви, малюю...», «Коли я з друзями, ми разом ходимо грати в м'яч...», «Коли я граюсь, в мене Катя завжди забирає ляльку».

Наступні питання були поставлені дітям з метою виявлення суб'єкта їх схожості (на їхню думку). Так, на питання «На кого ти схожий?» 87% дітей дали відповідь щодо батьків та близьких родичів. Основним аргументом були зовнішні та фізичні ознаки, спільна діяльність: «бо в мене довге волосся, як у мами», «бо я сильний, як тато», «на дідуса, бо ми разом з ним завжди в магазин ходимо» тощо. Так, 93% дівчат дали відповідь «Я схожа на маму», 5% – на бабусю, 89% хлопців – на тата, 7% – на дідуса. 4% всіх опитаних дітей відповіли професією. Декілька дівчат відповіли, що вони схожі на лікаря, декілька хлопців – на водія. Це пояснюється тим, що батьки цих дітей безпосередньо залучають їх до своєї професійної діяльності.

На наступне питання «На кого ти хотів(ла) би бути схожим» 83% дитини продублювали відповідь та пояснення з попереднього питання. 12% дітей вказали професію; 3% вказали своїх братів та сестер, пояснивши вибір гарною зовнішністю останніх; 2% не відповіли на питання (рис. 7).

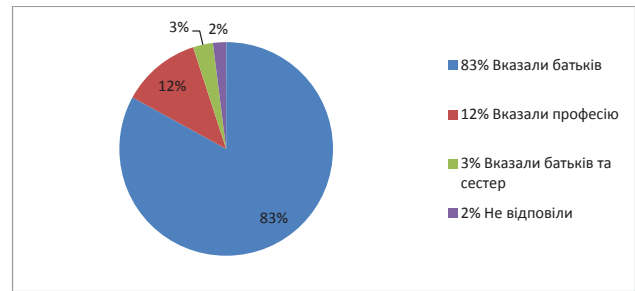

Рис. 7. Відповіді дітей на питання «На кого ти хотів(ла) би бути схожим?»

Передостаннє запитання мало на меті визначити негативний зразок для наслідування, на думку дітей. Так, на питання «На кого ти не хотів (ла) бути схожим?» із опитаних 24% дітей не дали відповідь на це питання, 35% дітей вказали своїх молодших братів та сестер, дідусів та бабусь; 18% вказали героїв із мультіків, пояснюючи вибір їхньою негативною роллю в сюжеті; 23% дітей вказали своїх одногрупників, пояснюючи відповідь негативними поведінковими проявами під час гри: «...він мене б'є», «...вона забирає всі іграшки», «...він говорить погані слова» тощо (рис. 8).

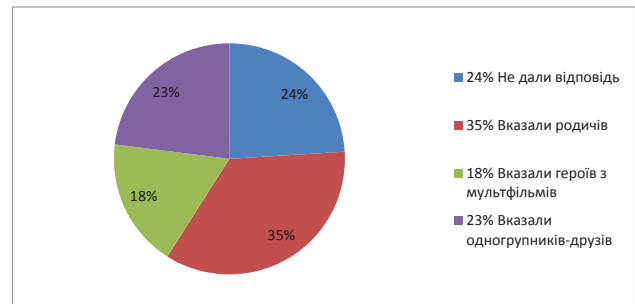

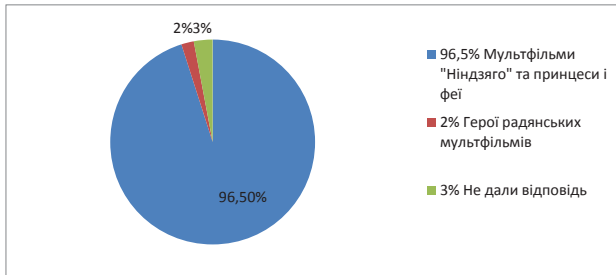
Рис. 8. Відповіді дітей на питання «На кого ти не хотів (ла) бути схожим?»

Останнє питання зорієнтоване на визначення об'єкта наслідування серед улюблених мультфільмів дітей. Так, найпопулярніший мультфільм серед хлопців – «Ніндзяго». Серед опитуваних хлопців 98% ідентифікують себе з героями цього мультфільму, пояснюючи вибір кількістю фантастичних рис, якими наділені герої; 2% хлопців не дали відповідь на це питання. Серед дівчат 95% ідентифікують себе з принцесами, феями; 2% – із героями радянських мультфільмів («Червона Шапочка»), 3% дітей не дали відповідь на це питання.

Отже, цим тестом ми зібрали показники соціального-особистісного «Я», визначивши стать, приналежність до групи; комунікативне «Я» як сприйняття себе членом групи; фізичне «Я», де суб'єктивно вказані зовнішні дані; діяльнісне «Я», яке включає

характеристики щодо самопозиціонування під час різних видів діяльності, самооцінку здатності до діяльності; рефлексивне «Я», де описані особистісні якості, особливості характеру, індивідуальний стиль поведінки. Крім того, виявлена проблемна ідентичність тих дітей, які не змогли дати відповідь на питання «Хто я?».

Рис. 9. Визначення об'єкта наслідування серед улюблених мультифільмів дітей

Для дослідження рівня самооцінки дитини та її самоідентифікування в спектрі моральних якостей було проведено тест «Сходишки».

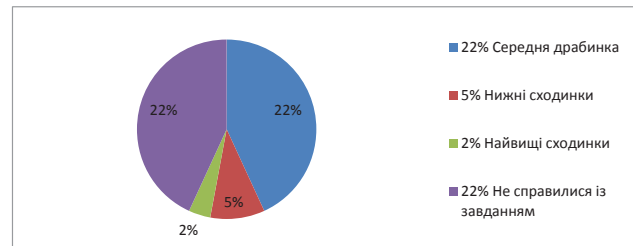
Тест проводився індивідуально. В основі методики лежить бесіда з дитиною з використанням певної шкали оцінок, на яку вона сама поміщає себе і визначає те місце, куди поставити себе та куди її, ймовірно, поставлять інші люди. В процесі проведення цього тесту ми враховували, як дитина виконує завдання: відчуває коливання, роздумує, аргументує свій вибір. Якщо дитина не дала пояснень свого вибору, ми ставили уточнюючі питання: «Чому ти себе сюди поставив?», «Ти завжди такий?» тощо.

Стимульним матеріалом тесту були малюнки сходів із сімома сходинками. На верхній сходинці позначено позитивну мо-

ральну якість. На найнижчій – протилежну негативну їй. Так, були подані такі пари якостей: хороший / поганий, добрий / злий, розумний / дурний, сміливий / трусливий, сильний / слабкий, гарний / негарний, брехливий / чесний, дружній / недружній, сумний / радісний, ввічливий / неввічливий.

Пропонуючи розглянути малюнок, ми давали дітям таку інструкцію: «Подивися на цю драбинку. На найвищій сходинці стоять найбільш... (гарні, виховані, ввічливі тощо) діти. Посередині сходів знаходяться діти, які іноді хороші, а інколи – погані. На найнижчій сходинці – найгірші, невиховані діти. На яку сходинку ти сам себе поставиш? А на яку сходинку тебе поставитиме мама? Вихователька?».

Із всіх опитуваних дітей 22% поставили себе на середину драбинки, 5% позначили себе на нижніх сходинках, 49% відмітили себе на вищих та 2% на найвищих сходинках, 22% не справилися із завданням (рис. 10). Причому на драбинках «гарний / негарний» 93% дівчат поставили себе на вищу сходинку; а на драбинках «хоробий / трусливий» та «сильний / слабкий» 96% хлопців позначили себе на найвищій сходинці.

Рис. 10. Показники тесту «Сходишки»

Крім того, зі всіх опитуваних 22% не зрозуміли завдання з першого разу; а 4% під час бесіди на всі уточнюючі питання відповідали «Не знаю».

Таблиця 1

Основні типи самооцінки

Характер виконання завдання	Тип самооцінки
Майже не вагаючись ставить себе на найвищу сходинку; вважає, що і мама, і тато, і вихователька поставили б його так само. Вибір пояснює: «Всі кажуть, що я хороший».	Неадекватно завищена самооцінка
Після деяких роздумів і вагань ставить себе на найвищу сходинку, пояснюючи свої дії, називає якісь недоліки і промахи, але пояснює їх зовнішніми, незалежними від нього, причинами. На питання про оцінку його дорослими, позначає сходинку на одну нижче. Загалом пояснює свій вибір так: «Я завжди добрий. Злим іноді буваю, але всі також бувають злі».	Завищена самооцінка
Обміркувавши завдання, ставить себе на 2-у або 3-ю сходинку, пояснює свої дії, посилаючись на реальні ситуації і досягнення, вважає, що оцінка дорослого така ж або трохи нижче.	Адекватна самооцінка
Ставить себе на нижні сходи, ніяк не пояснюючи дії або посилаючись на думку дорослих: «Мама завжди на мене кричить, тому я поганий».	Занижена самооцінка

Розглядаючи результати тесту, ми виділили 4 основні типи самооцінки: неадекватно завищена самооцінка, завищена самооцінка, адекватна самооцінка та занижена самооцінка. Залежності від типу самооцінки дітей, дітям характерні певні властивості виконання цього завдання. Це доцільно зобразити в таблиці.

Втім, самооцінка дітей старшого дошкільного віку загалом реалістична, в звичних ситуаціях і видах діяльності наближається до адекватної. У незнайомій ситуації і незвичних видах діяльності їх самооцінка завищена.

Для практичного вивчення особливостей самооцінки особистості було використано тест «Автопортрет».

Інструкція до цього завдання проста: намалюй себе. Діти виконували це завдання абсолютно навмання. Малювали простими олівцями, ручкою, кольоровими олівцями та фломастерами. Так, при аналізі зображень виявилось, що 44% дітей намалювали особисто себе, правильно відобразивши стать і нагородивши малюнок всіма характерними атрибутами.

Втім, 36% дітей намалювали себе в сюжеті. Дівчата, як правило, малювали себе с чарівною паличкою, з короною, у весільному або бальному вбранні з гарною зачіскою. Хлопці, малюючи себе, зображали в руках мечі, зброю, розташовували себе біля машин, танків, роботів тощо.

З усіх дітей 10% зобразили себе в діяльності. Так, зображення дитини було в сюжеті, в якійсь дії. Була зображена діяльність лікаря, водія, пожежника та продавця. Та 7% дітей намалювали себе в сім'ї.

Крім того, були відзначені особливості власне самих зображень: 28% дітей малювали непропорційний малюнок. Як правило, це було зовелика голова або

задовгі кінцівки. 6% всіх малюнків була намальована одним кольором. 24% намалювали власне зображення непропорційно відносно листка: або зовеликий, або занадто маленький. Крім того, 13% дітей зобразили лише голову як частину тіла, зобразивши власний настрій на момент малювання.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, експеримент показав, що особистісна ідентичність дітей старшого дошкільного віку знаходиться на етапі формування. Проте виховний вплив на цей процес недостатній та несистемний. Діти здатні визначити свій гендер, охарактеризувати себе в різних ситуаціях, проте словниковий запас про характер, власні відчуття та поведінку у старших дошкільників недостатній. Щодо власне ідентифікації, то діти загалом ідентифікують себе з батьками, однолітками та улюбленими героями із мультиків. За їхніми словами, ця ідентифікація (схожість) полягає в уподібненні стилю їх поведінки, манері говорити тощо.

Проаналізувавши стан вихованості особистісної ідентичності дітей старшого дошкільного віку, ми визначили основні чинники, що впливають на її формування: гендерна ідентичність, самооцінка, рівень соціалізації та сімейне виховання. Аналіз чинників і вивчення рівня та степені їх впливу на формування особистісної ідентичності старших дошкільників і складе основу наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Ідентифікація у вихованні особистості / І.Д. Бех // Рідна школа. – 2013. – № 4–5. – С. 20–25.
2. Коток М.О. Дослідження стану вихованості особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку / М.О. Коток // Український психолого-педагогічний науковий збірник. – 2016. – № 8. – С. 69–74.